Universiteit
Leiden
The Netherlands

Woord en wetsteen: beschouwingen over schrijven op het snijvlak van kunst en wetenschap

Rasker, M.N.A.

Citation

Rasker, M. N. A. (2022, October 18). *Woord en wetsteen: beschouwingen over schrijven op het snijvlak van kunst en wetenschap*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3484291

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3484291

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

6. snijkamer

Begin jaren tachtig kon een typekamer nog doorrookt zijn, met louter vrouwen achter hybride tekstverwerkers en met één man (besnord?) die op gezette tijden zijn glazen hok verliet om de kopij rond te delen die door "de dames" moest worden ingevoerd. De drukkerij-uitgeverij aan de Drift in Utrecht specialiseerde zich in christelijke publicaties, en deed er ook wat reclamedrukwerk bij. Omdat ik voortijdig met mijn studie was gestopt had ik de winterjas die ik voor mijn verjaardag had gekregen heimelijk naar de V&D teruggebracht om van het geld een typecursus te volgen. Als je niet weet wat je moet met je leven, zo was mijn redenering, kun je altijd nog op een typekamer terecht. Zo belandde ik in het vroege voorjaar van 1984 als uitzendkracht bij Drukkerij Tijl aan de Drift en typte er "semi-blind" (ik had tijdens het examen op mijn handen gekeken) vijf dagen per week mijn leven bij elkaar. Bij de lunch-boterham op een bankje op het Janskerkhof tegenover het pand raakte ik in gesprek met een vrouw die ook "op" de typekamer zat. Ze was onlangs als biologe gepromoveerd op iets met paardenhoeven, weet ik nog; een artikel van haar hand was in *Nature* gepubliceerd. Niettemin verdiende ook zij haar geld in hetzelfde naargeestige kantoorpand als ik.
Het waren grimmige jaren.
De werkloosheid in Nederland was tot een recordhoogte gestegen. Het neoliberalisme was aan de opmars begonnen—al heette dat toen nog niet zo. De vliegende carrière die ik bij mijn eindexamen voor mezelf had uitgestippeld (uiteindelijk doel: buitenland-correspondent, of ten minste journalist) strandde in de grindbak van adolescente depressies, mede aangejaagd door de wereld om ons heen die moedeloos stemde. De laatste oprisping van hoopvolle weerstand, de grote demonstratie tegen de plaatsing van kernkoppen op Nederlands grondgebied, lag nu een jaar achter ons. Daarna was het stil geworden, en duister. De term "verloren generatie" werd gemunt.

Het voordeel van de rusteloze geest is het vermogen zich te vermaken, ook wanneer de omstandigheden daar weinig aanleiding toe geven *(Het smaakt altijd nog wel naar houtduif, zei het oude wijf en kookte soep van een tak waar een kraai op gezeten had).* [18]
Daar deed ik mijn voordeel mee, want weinig van wat mij daar als typiste onder ogen kwam zal mij als zodanig hebben kunnen

18 | Søren Kierkegaard, *Aforismen*, 1983: p. 34, nummer 105.

bezielen: mededelingen voor de Kerkbode van Goeree-Overflakkee, een "opstel" zoals dat toen heette voor het Reformatorisch Dagblad, een godsdienstige beschouwing over het "vrouwenvraagstuk" voor de Gemeenschappelijke Pers Dienst—*takkensoep* zonder meer, met de smaak van kraai.
Misschien was het om het soort taalgebruik dat verveling of ergernis toch niet onmiddellijk toesloegen: vertrouwde echo's van de preken van mijn grootvader, of van de *Beatrys* die we hadden gelezen op de middelbare school *(Ontfermelike mijn vernoy / Ende mi en es niet te bat een hoy).* Misschien dat sommige kopij ondanks de oudtestamentische nagalm een glimp vertoonde van bezorgdheid om die grauwe samenleving daarbuiten; iets van hoop, *roeping* desnoods—zo zat de wereld van de Zending en de Mannenbroeders immers ook in elkaar.
Misschien had het allemaal niet zo veel met de inhoud van doen, en vermaakte ik me met de voorstelling op een "talige snijkamer" te zijn beland, waar het droog uitpluizen en ontleden van elementen en verbindingen de werking blootlegt van een dood / voltooid maar o zo levend organisme. Teksten.

Terwijl ik dit schrijf schiet me een beeld te binnen, voorbij de taal: van een klassiek wit klaslokaal met de ramen hoog in de wand, en met de tafels in slagorde opgesteld in de richting van het schoolbord waar Richard de Vos, leraar Nederlands, onverdroten ons puberbrein probeerde te injecteren met de zegeningen van de poëzie. Rutger Kopland (Rudi van den Hoofdakker) was een goede vriend van hem, en diens poëzie voor de duur van het semester de beschikking van ons lot. Deze ken ik nog uit mijn hoofd (voldoende aanhechtingspunten voor de getroebleerde puberziel):

> *Ga nu maar liggen liefste in de tuin,*
> *de lege plekken in het hoge gras, ik heb*
> *altijd gewild dat ik dat was, een lege*
> *plek voor iemand, om te blijven.* [19]

Op het schoolbord staan de zinnen uitgeschreven. Wij keken toe, landerig, terwijl De Vos de regels woord voor woord opschreef: een tekst die zich langzaam samenbalt tot een geheel, of zich ontvouwt voor onze ogen. En wij, krengetjes,

19 | Rutger Kopland, 'XIV' in *Een lege plek om te blijven,* 1975 (fragment).

zuchtten ondankbaar (heimelijk nieuwsgierig? geraakt? wie zal het zeggen) omdat niets is wat het lijkt, omdat woorden en zinnen betekenisloos kunnen zijn ook al denk je ze te herkennen. Volgzaam pakten we onze pennen en schriften erbij, we wisten wat stond te gebeuren. Want voordat er een woord zou worden gezegd, voordat begrippen als *fonetiek* en *syntaxis* en *parallelle structuren* werden losgelaten op het gedicht moesten wij het overschrijven. Niet eenmaal, maar driemaal: drie keer met de klamme vingers aan de pen 'de woorden voelen' zoals De Vos ons voorhield, de afzonderlijke elementen proeven in hun klank en gebruik en volgorde en samenhang, voordat de ratio het overneemt en de ontraadseling mag beginnen.

Op de typekamer volgde ik, anders en vergelijkbaar, met rusteloze ogen de woordenstroom die in typoscript was aangeleverd en voerde met klamme vingers de letters en tekens in zonder per se te lezen, zonder te hoeven begrijpen—als toonladders op de piano die ook weinig met muziek te maken hebben en toch voorwaardelijk zijn om straks, ooit, een etude van Chopin te kunnen spelen. Wie weet hoopte ik dat voorjaar van 1984 langs de weg van de teksten van anderen een glimp op te vangen van wat ik nog niet zo heel lang geleden later hoopte te worden, een glimp *terug* te vangen van dat smeulend verlangen om later "iets met schrijven" te doen: het verlangen om schoonheid en waarheidsvinding te doen versmelten met mijn pen. Was het mogelijk de schrijversstrategie, de zoektocht, de *wording* van een tekst te ontraadselen louter door het woordelijk overtypen ervan—als het ware terug in de klas bij Richard de Vos? Welk mechaniek gaat schuil achter de woorden dat maakt dat zij in samenhang méér ontsluiten dan louter "betekenis"—zelfs waar het *takkensoep* betreft?
Wellicht, denk ik nu, hoopte ik er een glimp op te vangen van wat kán en van wat mogelijk is—van het *Möglichkeitsraum*[20] van de verbeelding en het denken, met de taal als materiaal.
De geest van de kunstenaar, zo veel wist ik wel, stond (nog) ver van me af.

Niet lang daarvoor, in de vijfde klas van de middelbare school, had ik een poging gewaagd die afzonderlijke elementen waarover De Vos sprak met elkaar te verbinden in één vlammende

20 | Zie noot 21: *Denkraum*

tekst: logische argumentatie + waarheidsvinding (een groot woord, maar ik meende het wel) + verbeelding (veeleer kletskoek, maar wist ik veel) + literaire technieken (genrevermenging grenzend aan bedrog, maar wist ik veel). Het was een bijdrage aan de schoolkrant *Aegis,* naar aanleiding van het verbod onder schooltijd te demonstreren op Internationale Vrouwendag. Conrector De Haan had het uitgevaardigd. Vervuld van verontwaardiging om deze breidel schreef ik een gefingeerd interview met de conrector waarin ik de vrouwenzaak vurig bepleitte, zijn argumenten reuze scherpzinnig weerlegde, en terloops zijn rabiaat-seksistisch *(seksisties)* gedachtegoed genadeloos wist bloot te leggen—dit alles pure fictie of, zoals De Haan mij later fijntjes toevoegde: leugen en laster. Ik had de man zonder meer onrecht gedaan. Hij was in het dagelijks leven een beminnelijk mens. Toch leek de fictie hier gerechtvaardigd om de onderliggende 'patriarchale machtsstructuren binnen het onderwijssysteem' *(siesteem)* te ontmaskeren. De Haan liet me een rectificatie schrijven—en dagenlang nablijven om op zijn kamer de structuur van Joyce's *Ulysses* in een opstel te vergelijken met die van de *Odyssee.*

De gebeurtenis waar een herinnering zich aan optrekt staat als een tentstok verscholen onder het doek en onttrekt zich aan het oog voor wie erbuiten staat; vanbinnen zie je het staketsel dat het doek overeind houdt maar weer niet de uiteindelijke vorm die het tentdoek heeft aangenomen. Zo ongeveer prikken de tentstokken door het doek van mijn geheugen en verlenen de status van *feitelijkheid* aan alles wat ik schrijf—louter omdat de tent staat (stormvast, waterbestendig), niet omdat het wáár is. Zo herinner ik me (met de zekerheid van de fictie) dat het schemerde op de typekamer toen de man, al dan niet met snor, aan het einde van de middag het laatste artikel in de kartonnen foliomap op mijn bureau legde. Als ik het opensla lees ik: *De wortel van het kwaad is nog niet uitgeroeid.* Met als ondertitel: *De kerk en de komst van Hitler.* Het artikel omvat vier zeer dicht opéén getypte vellen en valt op omdat vrijwel alle "o"'s een gaatje zijn geworden waar doorheen je het onderliggende vel kunt zien—hier was hartstochtelijk op de toetsen gehamerd. Wat ook opvalt is dat deze auteur kennelijk te elfder ure zijn tekst heeft willen aanpassen—zeer tegen de conventies van

de drukkerij die voorschrijven dat louter schone kopij wordt aangeleverd. Alinea's zijn doorgehaald en in de kantlijn, handgeschreven, vervangen. Zinnen zijn geschrapt of verplaatst in de tekst met behulp van langs de liniaal getekende pijltjes. Menig woord is gecorrigeerd of juist nader uitgewerkt, waarbij het handschrift verraadt dat de auteur van het stuk vooroorlogs schrijfonderwijs heeft genoten: pijnlijk regelmatig en onleesbaar.

Het typewerk hapert. Gefascineerd kijk ik mee hoe de auteur hier te werk is gegaan; hoe het samenspel van argumentatie en constructie, van woordkeuze en associatie *schrijvenderwijs* een compositie vormt—ik zie het gebeuren, voor mijn ogen, terwijl mijn vingers letterlijk op de tast de redenering volgen die de schrijver heeft opgezet.
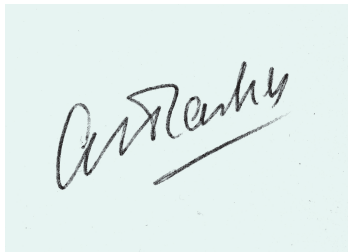
Op de tweede bladzijde hapert het werk opnieuw: deze taal, dit denken komt me ál te vertrouwd voor. Ik sla om naar het vierde en laatste blad en jawel, het is handmatig ondertekend, haastig maar helder, door mijn grootvader, A.J. Rasker.